



UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Ioannis Ioviani Pontani. De Aspiratione Libri duo. Charon
Dialogus. Antonivs Dialogus. Activs Dialogus. Aegidivs
Dialogus. Asinvs Dialogus. De Sermone Libri Sex. Belli,
Qvod Ferdinandvs Senior ...**

Pontano, Giovanni Giovano

Venetiis, 1519

Ioannis Ioviani Pontani Ad Eloqventissimvm È Praedicatorvm Ordine
Fratrem Iacobvm Mantvanvm De Sermone Liber Primvs.

urn:nbn:de:hbz:466:1-12960

IOANNIS IOVIANI PONTANI AD ELO-
QVENTISSIMVM E' PRAEDICATORVM OR-
DINE FRATREM IACOBVM MAN-
TVANVM DE SERMONE LIBER

PRIMVS.

Nunc agimus Iacobe Mantuane tertium ac septuagesimum, & eum quidem nequaquam otiosum aut desidem, quando otio illo frui, quod suapte natura concessum est senectuti, per Italiae turbationes non licet, discursante per Aemiliam, Hetruriam, Latium, Campaniam, Apuliam, ac Brutiam Gallorum exercitu, meq; ipso de rebus non modo familiaribus, uerū de uita ipsa sollicito. Nam ut desidem agamus uitam, ante acta aetas docere satis potuit in tot, tantisq; occupationibus, docet etiam praesens, quae ne per ignauiam transeat, uolumina à me scripta, diuersis etiam de rebus, ac disciplinis ostendunt. Itaq; uagantibus per Italiam Gallis, ne dicā eam uastantibus copijs, regnumq; Neapolitanū hinc Gallis ipsis, illinc Hispanis occupantibus, à maximis doloribus nos merito labefacientibus, animum, ac mentem nostram omnino auertimus, q; mirū fortasse uideri possit, cōuertimus ad scribēdas eas siue uirtutes, siue uicia, quae i sermone uersantur, nō autē aut Oratorio, aut Poëtico, sed q ad relaxationē animorū pertinet, atq; ad eas quae facitiae dicuntur, id est ad civilem quandā, urbanamq; consuetudinem, domesticosq; conuentus hominum inter ipsos, non utilitatis tantum gratia conueniētium, sed iucunditatis, refocillationisq; à labore ac molestijs. Diuisimus autem peruestigationem eam in plures libros, quodq; solari literarū studiosum hominē, ipsorum esset literatorum proprium, quasi dissertatio haec inter literatos, q in Italia florent haberetur, libros ipsos non uni inscripsimus, sed compluribus, quo plures habeamus iacturae nostrae, nostrorumq; dolorum consolatores. Tu librū hunc accipe, et ad iucundā tantum animum, cogitationesq; tuas uerte, neq; enim te ad complorationem inuitamus, sed ad risum, atq; festiuitatem, neq; nos ipsos à dolore auertimus, quo te ipsum, reliquosq; inuitamus ad lacrimas, sed ut sciatis nos neq; consolatione etiam in summis erumnis indigere, & ut uos ipsos intellegatis Italicis à uastationibus contemplandis à me auerti. Tu uero Mantuane quod tuum est,

AA

quodq; literatorum omnium proprium, id est & contemplare, & agere, ut arbitrare, cogitare, scias non pauca hominum consilijs, atq; actionibus & geri, & posse, rerum tamen omnium summam ad deum optimum maximum referendam esse, qui uero secus arbitrentur, uanos eos esse homines, ac maxime futes.

Rationem, atq; orationem esse homini a natura tributam.

T rationem homini natura dedit, quo animal ipsum perficeret, et orationem, atq; altera, mente quidem duce, coelitis maxime eum esse similem uoluit, utraq; uero coeteris prestare animalibus summa etiam cum excellentia & dignitate. Itaq; ratione quidem ipsa homines, seque suaque & metiuntur, & componunt omnia, oratione autem & conciliationem a natura insitam conseruant, tuenturque, & quae ratio ipsa dicit, ea explicat, atq; eloquuntur, siue ad usum spectent, atq; ad seria, siue ad iocum, ac uoluptatem, quando absque illa ratio manet quaedam res eest, maximeque imbecilla. Cum hominis praesertim uita in actionibus uersetur, ciuiliq; in congregatione et coetu, cuius oratio ipsa, totiusque humane societatis uinculum sit praecipuum, ac sine ea ad summi boni adeptionem perueniri nullo modo queat. Ut autem ratio ipsa dux est, ac magistra ad actiones quasque dirigendas, sic oratio illorum ministra est omnium, quae mente concepta, ratiocinandoque agitata, depronuntur in medium, cum sociabiles (ut dictum est) nati simus, sitque uiuendum in multitudine, quae quo maior est, ac frequentior, eo in illa uberior est copia eorum omnium, quibus uita indigeat, quando nascentibus hominibus inopia data est comes, quae re uita ipsa longe aptior redditur, atq; habilior, tum ad assequendas uirtutes, tum ad felicitatem comparandam. Igitur ut ratio dux est, ac magistra dirigendis actionibus, uirtutibusque comparandis, oratio uero mentis est interpres, rationisque ipsius instrumentum quasi quoddam (siquidem consultationes, consilia, ratiocinationes ipsae denique dissertationibus constant, dissertationes uero uerbis) Sic eadem ipsa oratio instrumentum quoque rationi & quasi materiam sumministrat, in qua uersetur. Nam si laudantur, recte qui loquuntur, dicuntque apposite quod sentiunt, improbantur necesse est, qui male, atq; incomposite.

Virtutem, & uitium uersari etiam circa orationem.

Quod si ubique laudi locus suus est, ac uituperationi, illic et uirtuti et uitio, nimirum & in oratione uirtus, ac uitium sedem sibi constituent

aliquam. Ut quemadmodum in agendis rebus, sic in explicandis quæ animo, menteq; concepta sunt, sententijs item dicendis, atq; in habenda oratione, siue ad multos, siue apud paucos modus, mensuræq; seruanda sit, ac mediocritas illa quæ uirtutes constituit, estq; in omni uitæ genere merito laudanda. Etenim grauius alij quæ sentiunt explicat, ac compositæ. inepte alij, ac ieiune. hiq; ut inepti, leuesq; improbat, illi contra commendantur, ut graues, atq; compositi. Ergo et in oratione quoq; uirtus sibi locum comparauit, illumq; ipsum cum dignitate et laude.

Maximam esse uim, atq; auctoritatem orationis.

Nec uero populosissimis in ciuitatibus, amplissimq; in administrationibus non maximum sibi perperisse locum, summamq; auctoritatem eos constat, qui inter cæteros essent elocutione præcipue clari, inde ea qui pollerent, Oratores dicti. Sed nos hac in parte, de ea quæ Oratoria siue uis, facultasq; siue ars dicatur, nihil omnino loquimur, uerum de oratione tantum ipsa communi, quæq; homines adeundis amicis, communicandis negotijs, in quotidianis præcipue utuntur sermonibus, in conuentibus, confessionibus, congressionibus, familiaribusq; ac ciuilibus consuetudinibus. Quæ è re alia quadam hi ratione commendantur, quam q; Oratores dicuntur, atq; eloquentes.

Maximam esse in hominibus orationis uarietatem, ac diuersitatem.

Nec uero natura in hoc quoq; à seipsa discessit, aut ab ea quæ sua ipsius propria est, uarietate, ac dissimilitudine. Cum aliorum sermones seueri sint, ac subriles, aliorum iucundi, et lepidi, huius blanda sit elocutio, atq; ornata, illius inculta, et aspera, atq; alius in loquendo præferat urbis mores, alius uero ruris. Est, uideri qui uelit facetus, et comis, contra qui austerus, et rigidus, q; maxime uerus, oiq; à simulatione alienus, secus autem, cui dissimulatio placeat, aut ea quæ Græce est ἐπιεικής. Itaq; loquendi genus tum cuiusq; naturā, tum et mores sequi potissimum uidetur. Quidq; populi, gētesq; siue natura ab ipsa, siue ab institutione et usu, q; alia alibi magis probatur, suntq; in pretio maiori, aliæ taciturniores sūt, contra loquaciores aliæ. Magniloquentia delectat Hispanos, fucatus ac cōpositus sermo Græcos. Romanorum grauis fuit oratio, Lacedæmoniorum breuis, et horrida. Atheniensiū multa et studio sa. at Carthaginesiū, Afrorumq; callida, et uasra, de natura illorum sic dicta. Quo fit, ut genus colloquendi alibi aliud magis probetur, aut minus. Cū igitur de Fortitudine disseruerimus, deq; uirtutibus ijs quæ in pecunia uersantur, quæ quidem plures sunt ac diuersæ, itemq; de

Magnanimitate, Prudentia, deq; Fortuna ei contraria, tentemus hoc in ocio, quod senectus nobis concessit, uisq; etiā hostilis, de ijs item uirtutibus præcepta tradere, quæ in uerbis uersantur, quotidianoq; in sermone, quiq; plerumq; indicare mores cuiusq; consuevit, ac uel laudem asserre, uel reprehensionem. Etsi (ut Horatius inquit) Oderunt hilarem tristes, tristemq; iocosi. Neq; enim nos de laude sic nunc loquimur, atq; improbatione, ut qui ex aliorum iudicijs uirtutes metiamur, ac uicia, uerum a ratione tantum, atq; a mediocritate, penes quā iudicium est, atq; examen uirtutum omnium.

Etiā in oratione seruandam esse mediocritatem,

Censens igitur rerum nostrarum omnium, non in agendo solum, uerū et in loquendo, explicandisq; in sententijs, ac cōsilijs, metis deniq;, atq; animi conceptis, siue serijs, siue iocosis, mediocritatem esse iudicem, quam qui sequantur, ij. et in dicendo, et in agendo cum delectu rationem retineant, ipsaq; cum ratione modum, ac mensuram, siue sermo ipse grauis sit, atq; austerus, siue iucundus, et comus aut in festiuitatem deflectat, aut in seueritatem. De quibus singillatim distincteq; ordine quidem dicemus, ac pro natura uirtutis cuiusq; sua. Verum quoniam uirtutum earum quæ in loquendo uersantur, oratio materia est quasi quedam, eaq; ipsa nobis a natura tradita, id uidendum est, dū aut faceti uideri uolumus, aut graues, ne aduersus naturam ipsi propriam contentionem moliamur aliquam, ne ue uelimus uniuersa illi acie ire obuiam, quod est non modo difficile, ac laboris plenum, uerum etiam reprehendi iure solet a sapientibus uiris. Cum (ut prouerbio etiam monemur) nihil inuita sit agendum Minerva, hoc est natura repugnante. Nec nisi etiam sapientissime est a Cicerone præceptum, ut quibus ipsi apti rebus sumus, in ijs potissimum oacupemur. Nam et si concessum est aliquando propria relictā naturā alienā se accomodare, tamen aduersus uniuersam ut suscipiatur certamen, nullo id pacto uidetur committendum, quando præstari id cum laude ac dignitate uix omnino queat, idq; si ad breue fortasse tempus, natura tamen ipsa ad id quod est proprium ac suum tandem recurrit. Quæ è re argui solet, atq; haud iniuria accusari uitæ inconstantia, ac morum leuitas.

A natura inesse homini cupiditatem quietis, ac recreationis.

Principio quod hominū uita tū corporis, tum animi laborū plena est, ac molestarum, igitur post labores cessatio queritur, in qua recreetur

animus, atq; inter molestias iocus. Natura enim duce ad quietem trahimur, ac uoluptatem. Nam & a regibus, & bene constitutis populis, & a Romanis præcipue gentium dominis ludi fieri, diuersi etiam generis instituti, quibus spectandis tum populus uniuersus, tum magistratus ipsi relaxarentur quotidianis a laboribus, negotijsq; susceptis & priuatim & publice. Quando & fossores, & qui cædendis exerceantur lapidibus, & iocæ inter se funditant, oblectandi gratia, & illa ubi defuerint, tantu laborem mulcent, leniuntq; crummas. Vnde & recte, & naturaliter ab equite Romano, eodemq; Poëta suauissimo dictum est.

Crura sonant ferro, sed canit inter opus.

Urbanitatem, ac ueritatem merito laudari.

Merito igitur laudatur urbanitas, expetiturq; a plerisq; urbanorum, ac facietorum hominum consuetudo, ac familiaritas. Et qæ tractandis rebus, atq; administrandis, ratio recta præsidet, cuius maxime amica est ueritas, proinde a quibus ea colitur, ij et commendantur ab omnibus, et summo habentur in pretio. Ad hoc autem tū ueri, tū iucundi studiū, motusq; circa ea animorū, atq; affectus, moderatio ubi accesserit, eaq; quæ mediocritas dicitur, existent illico quæ & uiris bonis, & ciuibus ingenuis dignæ, & suo etiam utraq; nomine uocata est uirtus, altera quidem, quæ susceptorum laborū honestum sit leuamen, relaxatioq; maxime laudabilis a curis, ac molestijs, altera uero quæ hominem ipsum ita constituat, ut per eam constet humana conciliatio, uigeatq; in ciuitate fides, penes quam actionum nostrarum omnium, ac negotiationum uinculum existat, ac promissorum, dictorumq; observatio. Quod ita esse nobis innuit Christus & deus idem, & homo, cum ueritatem se se esse professus est. Verum cum ipsis è uirtutibus aliæ uersentur aut in eroganda pecunia, aut in obeundis periculis, aliæ in moderandis uoluptatibus, aut in reddendo quod suum est, cuiq; alijsq; atq; alijs aliæ, nomineq; singulæ appellantur suo, hæ quidem duæ, quæ tum ueritatem in dicendo, tum leporem sequuntur, circa orationem tantum operam suam conferunt, uerbaq; sibi perinde, ac materiam subministrant. Et alteri quidem quæ relaxationem querit ab laboribus ac molestijs maiores nostri nomen fecere Urbanitati, & qui ea præditus esset, nunc Urbanum dixere, nunc uero aut Facetum, aut Comem.

Vnde Urbani dicti sunt, ac Faceti.

Et Urbanos quidem uocauere, quod ij oratione uterentur, & aue, et eo

AA ij

qui in urbe conuersaretur digna. cum uiuentium in agris & uita esset a greffior, & sermo etiam qui rus referret, rusticanæq; consuetudinibus tum mores, tum etiam locutionem, ac gestus. Facetos uero, quod in congressionibus, collucutionibusq; domesticis, familiaribus item, ac popularibus in sermonibus uerba cum iucunditate facerent, cumq; audientium uoluptate, ac recreatione. Etenim apud prisca illos uerbum Facio maxima in usurpatione fuit loquendi, quando & foedus facere, et pacem, et bellum, & insidias, & ludos, & delicias, & iocos, & uerba facere dicebant, aliaq; etiam plurima diuersi quoque generis, & qui eleganter, ac copiose Facundos, & tum Facundia, tum Facunditatem dicendi uim, quibus in uocibus temporis illius Poetae quantitati uti consulerent, tertiam literam geminarunt. Nam ne a fatu dictus sit Facundus, tertia repugnat litera, ne uel a fando, plura simul obstant. Itaque qui uerba facerent serendis in sermonibus, cum audientium oblectatione, ac dicendi lepore, Facetos eos dixere, & comes, adhuc & Festuos, & Lepidos, nec minus libenter etiam Salsos.

De Lepidis, Festiuis, & Salsis.

Quaquam autem hi ipsi quos nominauimus, eodem continentur genere, suntq; inter se cognati, & familiae penè eiusdem, differunt tamen inter se. Quocirca ostendendum uidetur, in quo ab alio alius iudicetur differre. neque indigna sanè, neque inutilis inquisitio. Cum sit omnino nihil tam fugiendum in differendo, ratiocinandoq; quam ne Cōfusio, incertitudoq; exoriatur è uerbis aliqua, neque aliud magis sequendum, quam distinctio adhibeatur, selectioq; & uerborum, & rerum. Tentabimus igitur quoad fieri poterit, & res ipsa tulerit, discernere eos inter se, ut quid commune inuicem habeant, quid item disiectum, aperte intelligatur. Ac materia quidem ipsa communis è, oratio scilicet, ac uerba, & item finis, ac propositum. Queritur enim pariter ex dictis oblectatio, ac uoluptas. Namq; (ut in carminibus nostris adolescentes lusimus) Lepos leuando est ab labore dictus, partim mutatis, partim contractis literis. Itaque Lepidus is uidetur, qui suauitate dicendi, teneritudineq; quasi quadam delectat & uerborum, & rerum. Ut apud Terentium, Aedepol te mea Antiphila laudo, & fortunatam iudico, dum huic formae studuisti, mores ut essent consimiles. Omnia ibi in gratiam puellae, & cum lepore dicuntur, & apud Plautum, Cum ego antehac te amauim, & mihi amicum esse creui mea Gymnasium, et matrem tuam, tu id mihi hodie aperuisti, tuq; atq; hæc soror si mea esses qui magis po-

tueritis honorē ire habitum nescio, ut meus est animus fieri non posse arbitror, ita omnibus relictis rebus mihi frequentē operā dedistis, et eo uos amo, et eo magnā a me iniistis gratiam. Tantopere autem dicendi olim lepos datus est laudi, ut inde primus ille qui post, idem genti cognomen reliquit, cognominatus sit Lepidus. Atq; ut inter sapes, suaves quidam tantum sunt, quidem et suaves simul et salsi, sic etiam et dicta, alia tantum lepida, alia lepida pariter, ac salsa, quē admodum ratio ipsa fert aut dicendi, aut respondendi. Vt cū Pōpeius Ciceronē illudens, quanquam uultu fortasse hilariorē dixisset interrogans, Gener ubi est tuus? ibi Cicero qui amarū, atq; aculeatū inesse quiddam uerbis illius intelligeret, reddidit illi in respondendo par, Vbi et socer est tuus? Erat enim Cēsār belli suscepti et dux et author, quem Dolabella sequebatur. Itaq; et qui aderant suauitate eos, atq; extemporalitate responsi affectat, et suauitati salem adiunxit, ut ipse quidem arbitrer utrunq; et Ciceronem, et Pompeiū ex eo in risum cōuersos. Atq; eiusmodi quidem dicta dicuntur salsa, et qui ijs utuntur, ipsi quoq; salsi. Lepidis itaq; suauitas tantū inest dictis, Salsis etiam acumen, quando salsus sapor est ipse quidem acutior. Inesse autē eiusmodi dictis acrimoniam, docet etiā apud Terentium illud ipsum de quo gloriatur ille, Eon Strato es ferox, quia imperiū in belluis habes? Illud autem eisi salsum admodum, non caret tamen oscenitate, Lepus tute es, et pulpamentum quæris, Plautinum uero hoc et salsum, et lepidum, et aue etiam ingenuo dignum, speraui ego istam tibi paritiam filium, uerum non est puero grauida, sed insania. Veniamus ad Festuos, qui mihi uidentur a fando dicti, uetustate temporum immutante literas, festis enim diebus mos fuit et benigne hilariterq; affari populum, et in ludis qui in honorem deorum fiebant. oblectare eos qui diuinas ad res conuenerant, blande eos appellando, atq; accipiendo comiter. Quanto autem studio diebus ijs festis oblectamenta quærentur, indicio sunt et ludi, et tibia, et tubæ, et cantus, et choreæ, et lectisternia, et templorum apparatus, ac theatrorum, et porticuū, et uiarum, et ipsa etiam fercula. Vt qui illis in ludis, sacrificijs, pōpis, ferculis in popularium, ac conuenarum gratiam iucunde se haberent, eaq; et excogitarent, et loquerentur, quæ ad iucunditatem facerent ac lætitiā, merito ijs Festui uocatrētur. Adhibent præterea Festui in iocādo æque ac ludēdo, dicendoq; uarietate pmultā, quæ sermones maxime condiat, ut quæ i cessationibus, animorūq; relaxatione præcipue exigatur. Ludi eni ac festi dies, et si in honore deorū, cessationis in gratia potissimum fieri inuēti. Indicatio sunt apud Græcos, nostrosq;

actiones siue comœdiarū, siue tragœdiarū. i. ijs enī et histriōes, mimiq; et musici, et gladiatores exhiberi soliti, uenationes item, et pugnae navales. Itaq; Festiui uarietatem admiscunt plurimam in dicendo, ludendo, delectando.

De Comibus.

Iam uero Comis uiri studium eo etiam spectat, dicendo ut delectet, patriatq; audienti iucunditatem, Eius tamen consilium est, quæ a se dicantur, non ut delectent modo, uerum etiam ut sint grata, nec solum uerba, uerum etiam res ipsæ, quæ dicuntur, quippe cuius studium sit gratificari, atq; in gratiam loqui audientiū. Itaq; et ornatum rebus adiungit, præstatq; quod Terentianus ille desiderat, Ornato munus uerbis, quantum potes, et in eo est maxime, ut uerba etiam ipsa, resq; quæ a se dicantur, gratiam præ se ferant, Itaq; a comendo hoc est ornando dictus. Puellæ namq; placere ornatu præsertim amatoribus student, illisq; ex eo gratiores fieri. Vide quæso quibus uerbis, quàm etiam am comptis, quàm gratis ite sententijs Aeneam alloquatur apud Virgilium Euandrus.

» Aude hospes, contemnere opes, et te quoq; dignum.

» Finge deo, rebusq; ueni non asper egenis.

Non dubitauit Linius post sermonem illum a Marcello habitum aduersum Nolanum Bancium, qua in colloctione multa in commendationem, multa de beneficentia populi Romani dixerat, deq; futura beneuolentia, et opera in illum sua, non dubitauit inquam hæc dicere, Ea uerborum comitate deuinxisse sibi iuuenem. Comitatem appellauit, quod unde quaq; in gratiam illius Marcellus esset locutus. An non quod in conuiuiis, coenisq; grata omnia conuiuiis esse debeant, ac præsertim sermones, translatus est uerbum etiam ipsum ad coenas? ut comiter accepti et conuiuiis, et hospitio dicantur, quod et uerba admodum grata, sermonesq; et frons etiam serena epulis accesserit. Omnino uero Comis uiri oratio, quo grata sit, atq; iucunda, et lepida, uersatur magna e parte in fabellis referendis, in ijs enim et oblectationi maxime amplius conceditur locus, et uerborum ornatui, suntq; omnino comitate præditi enarratores iucundissimi, et in conuiuiis et in circulis, colloctionibusq; siue inter paucos, siue multos. Qua quidē e re Ioannes Boetius maximam sibi laudem apud doctos pariter, atq; indoctos homines comparauit, centum illis conscribendis fabulis, quæ hodie in hominum uersantur manibus. Hoc idē Græce conatus ē Lucianus. Innuere autē hoc ipsum quod dicimus Plautus uidetur, cū ait in Milite glorioso, Mihi ad enarrandum hoc argumentum est committas, si ad auscultandum uestra erit benignitas. Quæ autem, et qua-

lis sit comitatus, Ovidius in commutationibus illis formarum explican-
dis, plurimus in locis ostendit. præcipue vero locus is declarat, qui est
de Vertunni conuersione in aniculam. Cuius hic particulam *insere-*
re placuit, idq; uoluptatis tantum gratia, uarietatisq; ostendendæ.

- » Rege sub hoc Pomona fuit, qua nulla Latinas
» Inter Hamadryadas coluit studiosius hortos.
» Nec fuit arborei studiosior altera foetus,
» Vnde tenet nomen non syluas illa nec amnes,
» Rus amat, et ramos felicia poma ferentes.
» Nec iaculo grauis est, sed adunca dextera falce,
» Qua modo luxuriam premit, et spatiantia passim
» Brachia compescit, fixa modo cortice lignum
» Inferit, et sucos alieno præstat alumno,
» Nec sentire sitim patitur, bibulaq; recuruas
» Radias fibras labentibus irrigat undis.
» Quibus dictis, haud multo post transit ad Vertunni amores, atq; ait,
» O quoties habitu duri messoris, aristas
» Corbe tulit, ueriq; fuit messoris imago,
» Tempora sæpe gerens freno religata recenti.
» Hisq; alijsq; uarie, eleganterq; explicatis, uertit illum in anum, et
» blande, et illecebrose loquentem, quippe quæ
» Innitens baculo, positus per tempora canis,
» Assimulauit anum, cultosq; intrauit in hortos,
» Pomaq; mirata est, tantoq; peritior inquit
» Omnibus es nymphis, quas continet Albula ripis.
» Salue uirginei flos intemerate pudoris,
» Paucaq; laudatæ dedit oscula, qualia nunquam
» Vera dedisset anus, glebaq; incurua resedit,
» Suspiciens pandos autumnæ pondere ramos,
» Vlmus erat contra speciosa nitentibus uuis,
» Quam socia postquam pariter cum uite probauit,
» At si stare ait cælebs sine palmiti truncus,
» Nil præter frondes, quare peteretur haberet.
» Hæc quoq; quæ iuncta uitis requiescit in ulma,
» Si non iuncta foret, terræ acclinata iaceret.
» Tu tamen exemplo non tangeris arboris huius?
» Vides quàm et delectet, et comiter ludat, et uariet rem ac dictio-
nem, et uerbis innitatur ornatis, ac maxime suis. Verum de hac ipsa
comitate post uberius.

Eorum uero qui Blandi dicuntur, eisi eadem uidetur esse materia, finis tamen ubiq; non est idem, nec sola delectatio ac iucunditas quaeritur, uerum potius utilitas quale illud est, Nunc obsecro te Milphio hanc per dexteram, perq; hanc sororem leuam, perq; oculos tuos, perq; meos amores, perq; A delphasium meam, perq; tuam libertatem, alibi irae delinitio, aut morositatis, alibi doloris, indignationisq; alibi illatio ad turpem uoluptatem, atq; proprias in appetitiones. Nō peccinē eburneum Plautus, non caseum molliculum, non moneculam praetermisit inter blandiendum. Atq; illa quidem amantium sunt, non facitorum hominum. Itaq; serui, familiaresq; iratis blandiuntur dominis, patribus filij, nutrices puerilis, captatores ijs, quibus nec liberi ulli, nec legitimi sunt haeredes. Quo circa Blādos in eorum numero, qui oblectationem tantum quaerant, urbanis ex allocutionibus, habendos non esse Iuuenalis etiā docet. Proditum quoq; est a scriptoribus Heluium Pertinacem Augustum blandum potius quā benignum fuisse habitum, quod uerbis quidem alliceret homines, essetq; affabilis admodum, ceterum re ipsa non modo non liberalis, uerum etiam sordidus.

De Urbanis, & Facetis.

Reliquum est de Urbanis ut dicamus, ac Facetis. Et quoniam Urbanitas non ad iocos tantum, ac festiuitatem, dicendiq; leporem pertinet, qđ in ea quidem uirtute potissimum laudatur, uerum ad uirtutes quoq; alias, quae & uiro & ciue ingenuo dignae sunt, uidetur alia quaerenda uirtus, quae propria magis sit, solumq; id complectatur, ac respiciet, quod ad iocos tantum, animorumq; relaxationem spectet. Nam et Urbanus dictus est, quod urbis seruet, sciatq; ac retineat mores. Quando aduersus illi est qui ē contrarioruris sequatur, non urbis institutiones, indeq; a gressis uocatus, ac uitiū id a rure rusticitas, ut ab urbe urbanitas dicta. Nam & qui seniori assurgit praetereunti, & qui magistratum ab domo deducit in curiam, & qui praetereiens salutat, urbanitate utitur. Facetus uero ex eo nullo modo est dicendus. Video populariter, atq; a uiris minime indoctis Affabiles quosdam uocari, qui & ipsi urbanitate quidem utantur. Nam et in accipiendis hospitibus, & in aduentu peregrinorum, in primis etiam congressibus, ac salutationibus, et blāde affantur, ac comiter, et hospitaliter alloquuntur. Idem amice quoq; et salutant, et compellant, & summa cum

in iocunditate congregiuntur. Sed nos cum quaerimus, qui parte ex omni munus ipsum impleat, qui è iocis, suauibusq; è dictis oblationem tantum quaerat, ac recreationem post labores, qui & salem habeant in dicendo, et quæ ipse dicit tanquam illo condiat. qui leporem admisceat, qui uerba apta, idonea, concinnata, iocisq; accommodata usurpet, uultumq; illis adiungat, ubi opus est, ac gestum, qui fabellis narrandis, recitandisq; iocosis, ac ludicris rebus, et curas sedet, & delinuat molestias, qui non discedat urbanitatis è finibus, aut è ciue in rusticum, atq; a grestem transeat, ex ingenuo in seruum, aut seruo persimilem, nisi forte res ipsa ita tulerit, qui minime uolens offendat dictis, nisi laceffitus, idq; tamen urbane, qui & temporis, & loci, & audientium, & sui ipsius, & quam gerit personæ, & ætatis, & negotiorum, & publicæ, priuatæq; letitiæ habeat, ac tristitiæ mœrorisq; rationem, idq; cum primis curet in singulis ut retineat modum, ne & uerba profundat, & iocos, qui deniq; summo id studio uideat, ne cum alios in risum prouocat, ipse ab astantibus risui habeatur, trituiq; dignior iudicetur, quàm honestorum, atq; ingenuorum hominum audientia, ac confessus. Demum etiam qui intellegat, perinde ut cessatio omnis, quiesq; conceditur, relaxandi gratia, utq; reditus ad labores ac negotia nō sit grauis, sicut iocos, dicta, sales, lepores, facetiasq; concedi, ne uitam, cogitationesq; nostras omnis, studiaq; in iis collocasse, aut in otio, desidiaq; aut in marcescētia potius nos appareat. Hūc, nī fallor (quando qui & qualis Comis sit, qui etiam Urbanus, ac Festiuus, explicatum est) maiores nostri Facetum uocauere. Nam urbanus (ut diximus) plura, quæ urbanæ consuetudinis, morumq; ciuiliū sunt, complectitur, perinde ut etiam Comis, at Festiuus minime quidem omnia quæ uirtuti huic conueniant, quæq; inesse ei debeant, qui iocis, dictisq; iocundioribus usus sit cum mediocritate & gratia. Quā in opinionem propendere uidetur Cicero, cum ait duo esse genera facetiarum. Habemus igitur nomē eius qui tali sit mediocritate, ac uirtute præditus. Cæterum uirtutis, atq; habitus ipsius nomen habetenus proditum est nullum, quod quidem sit proprium, ac suis limitibus terminatum. Nam etsi rerum scriptores et Comitatem usurpant, et Urbanitatem, tamē (ut dixi) parū sunt omnino propria. Quia uero cognata hæc essent, et necessitudine sua cōiuncta, ideo illis usi uidentur. Nos uero licet nō absq; rubore (neq; enim licētiosi haberi uolumus) tamen quod in acie cum periculo uersamur, tentabimus illud nouiter deducere, quod in plurimis & Cicero è nostris, aliq; non pauci seruauere, et Aristoteles inter Græcos, etiam non quadam sine liber-

tate, et si maxima tamen cum utilitate legentium. Ac primum quidem minime ut a modesto deducimus modestiam, sic a faceto Facetiam, quando Facetiae ipse dicta quidem sunt iucunda et lepida, nequaquam uero habitus, aut uirtus. Verum ut sanctitatem a sancto, et ab honesto honestatem, castitatemque a casto, sic a Faceto Facetitatem deducemus. Ut Facetitas ipsa sit uirtus, ea denique Faceti uiri habitus, forsitan non omnino etiam displicuerit Facetudo subducta syllaba, ut a sordido sorditudo, quae Plautina deductio est. Nam neque maiores illi nostri aut castitudinem reformidarunt, aut modestitudinem. Quid si ut modestities, sic etiam dicatur Faceties? Sed nos haec ipsa ita tradimus, ut qui nullo modo uelimus regulam hac in parte praescribere. Sit enim sua cuique libertas usurpandi nominis, Verum ideo hoc facimus, ut aperte magis intellegatur habitus ipse, qui sit, et quo etiam quis nomine ac proprio, et tantum suo uocandus. Constituimus itaque siue Facetitiæ, siue Facetudinem, Facetiæ uel habitum, et qui eo sit habitu ornatus, Facetum. Sed ad alteram quoque partem uerborum transeundum est, ut quae in ea uersetur mediocritas, lucide etiam intellegatur.

De Veracitate.

Quemadmodum autem uirtutis huius, de qua pauca locuti sumus, siue Comitatis, Urbanitatis uel siue Facetudinis, proprium munus est, atque officium sedare molestias, in cessationibusque, ac in relaxatione a negotiis, iucundum aliquid querere ad reficiendos animos, siue in ipsis quoque laboribus, ac negotiis, interque molestias reficere eos, quo uegetiores ipsi fiant, longeq; ualentiores, siue peruincendis, aut tolerandis laboribus, difficultatibusque, siue leniendis doloribus, atque molestiis, qui finis ei uirtuti est constitutus, Sic cum eadem ipsa oratio, ac sermo uel precipuum sit uinculum retinendae societatis, ad quam colenda nati, atque educati sumus, coetusque ipsius una sociati et ampliandi, et conseruandi, sic in qua alterius uirtutis, cuius etiam initia quaerimus, proprium munus est, ueritatis studiū, ac cultus. Loquimur autem de ueritate hoc in loco non illa quidem, quae a Physicis quaeritur, aut Mathematicis, quae uel uersetur circa certitudinem Syllogismorum, in ipsisque disputationibus quae sunt de rerum natura, deque disciplinis atque scientiis hominum, ac facultatibus. Verum de ueritate ea, quae nihili sermōibus, atque in oratione, nihil etiam in moribus inesse fictum, fallax, fucatum indicet, nihil quod simulatum, adulatoriū, mendax, gloriosum, uanum, quodque supra uires appareat, supraque facultates ipsas, aut ueri fines excedat, atque uel nostri terminos, quam assecuti qui sint, retineantque et in dicendo, et in

do, & in tractandis rebus, domesticisq; in consuetudinibus, uerum di-
cuntur, & uirtus ipsa ueritas, ni fortasse proprie magis ueraces illi,
uirtus autem ipsa ueracitas, ut ueritas sit rei ipsius, ueracitas uero, ea
utentis habitus. Ac nihilominus & uerum fuisse hominem Catonem
dicimus, & quod summa etiam in eo inesset ueritas Sibyllas quoque
ueras, & uates etiam, atq; haruspices ueros. Hæc uero a nobis eo
consilio dicta sunt, quo distinctius intellegatur quæ nam res ipsæ sint,
& quales. Tertia quoq; quædā uirtus (si Aristoteli credimus) in ea
dem hac uersatur materia, quæ amicitia ab illo dicitur, de qua quo-
niam his in libris dicendum nihil decreuimus, de duabus his uirtu-
tibus, & Facetitate, et Veritate tantum differemus, ac primo quidem
de Veritate, deq; oppositis ei uicijs.

De Adulatoribus.

Admodum autem ueritati aduersatur lucri studium, atq; habendi cupi-
ditas, itaque huiusmodi hominum una est cura, totiq; in eo ipsi sunt,
quo adulando rei suæ consulant familiari, & quasi uerborum mer-
caturam faciant, oratione ubiq; utuntur secunda & blanda, hocq; si-
bi uitæ genus delegerunt ad ampliandam rem domesticam. Periculosa
sanè ac maxime pestilens hominum consuetudo ac familiaritas, quorū
quia primatum uirorū, principūq; ac regum præcipue, plenæ sunt
aulæ, inde Adulatores dicti, qui dum placere & gratificari tantum
student, ueritati apud dominos aures obstrudunt, atq; ad illorum uul-
tum, libidinemq; seruilem in modū omnia loquuntur. nam et *δούλος*
Græce seruus est. idem alio sunt nomine Assentatores ab assentien-
do dicti, quod eorum cogitationes atq; consilia in id solum intendant,
id ipsi tantum agant, sibi ipsis ut prosint, secuti Terentianum illud,
Ais aio, negas nego. Quibus hominibus, quod plerūq; solis, qui res
moderantur publicas, suas patefaciunt aures, hinc & uidemus, & au-
dimus, et legimus eorū res frequentissime in præceps rapi, turbariq; ac
misceri repente principatus ac regna. Quæ res nostris quoq; tempori-
bus clariores sunt, q̃ut exēplis indigeant. Huius autē generis hominū
plures quidem sunt species, nesciā tamen sint ne omnes adulatorum in-
numero habendi. Quando (ut Aristoteles queri etiā uidetur) singulis
sue uirtutibus, sue uitijs certantentiq; propriāq; insunt nomina. Itaq;
& lucri, et compendiorum tantum gratia adulantur non pauci, qui
dam captandæ solum auræ, ac fauoris in populo, atq; inter ciues, aliq;
quod ita a natura comparati sunt, usuq; etiam confirmati, ut ipsa tan-

tum blanditione capiantur, eaq; auicularum in modū sese oblectens, quam uel maximam etiam uoluptatem, uel solam potius statuunt.

De Captatoribus.

Eorum igitur qui pecuniariū secunda ex oratiōe sibi quæstum constitu-
runt, duplex cum sit genus, & illorū qui tum Captatores dicuntur, in
quibus late quidē regnat ambitio & leuitas, tum qui Adulatores cō-
muni tamen nomine uocitantur. Captatorū quidē ipsorū studium est,
non dictis modo, sed conferendis muneribus captare animos ac uolun-
tates illorū præsertim quibus aut certi minime sint hæredes, aut eorum
eijciendorū ex hereditate spes adest. Quod genus late diffunditur, nō
maximis in hiantiā modo fortunis, uerū patrimonijs etiā minimis. Di-
cti igitur à captando, quo in uerbo et fraus inest, & maius etiam ha-
bendi studiū. Quippe cū ipsi non uerbis modo, uerū etiam donis, con-
uiujsq; grassentur, aucupū morē, atq; alleclationes secuti, eorū enim
captiosa sunt oīo obsequia, fraudisq; atq; insidiarū plena. Aduersum
quos merito et dētes acuiunt, et gladios stringunt Satyrarū scriptores.
Sed nobis hac satis in parte fuerit uitij genus innuisse. Quantopere
autē ueritati horū obsit hominū oratio atq; obsequiū, abunde quidem
manifestum est. Sūt quoq; quos ambitio honorisq; studiū, minime uero
pecuniæ cupiditas trahat ad assentandū, leuitate quadā tantum duce,
dum uideri q̄ esse ipsi malunt, solaq; populari et capiuntur, & pascū-
tur aura, qua in re seq; suasq; res omnis uidentur collocasse, plebeio-
rum etiam ad hominum opinionem omnia referentes. Ac superius q̄
dē uitium Captatio, et qui ea utuntur Captatores. huius autē propriū,
ac maxime suū nomen existit nullū. leuitas tamen est, ac uanitas sanē
maxima, & homines ipsi perquam leues, ac uani, dū umbra capiūtur
rerum, magis q̄ rebus ipsis. Atq; hoc quidē uitium potest ratione alia
ad Ambitionem referri, qua de re alibi quoq; à nobis dictū est. Quod
si Captationem ipsam duplicē fecerimus, et eorū quos cupiditas habēdū
trahit, et quos popularis auræ atq; ambitionis studiū, ut alteri pecu-
niæ, alteri popularis auræ Captatores dicantur, fortasse non male di-
stribuisse iudicabimur, quando etiā sunt qui inter loquēdum dissen-
dūq; etiam uerba captent, qui quidem ipsi dicantur Captiosi, & fraus
ipsa Captiuincula. Verū ad Adulatores redeamus, quiq; ydē Assenta-
tores sunt, neq; alio quidē nomine inter se discernūtur. Caterū studiū
id eorū est, ex adulationibus re facere, ac peculiū. ut dū uerbis obse-
quantur, dum oratione secunda primatum, ac principum res consti-
liaq; extollunt, dum eorū admirantur facta, dicta, consilia, mores,

gestus, & (ut Iuuenalis inquit) ubi

» Trulla inuerso crepitum dedit aurea fundo,
Domesticam rem adaugeant, amplificentq; patrimonium. Quorum
hominum studiis, dominantium (ut dixi) aures plerūq; oppletæ sunt,
dum ijs sese regendos permittunt. Quo efficitur ut ueritas uideri pos-
sit eorum inimici, præsertim ubi qui rerum potiuntur, adolescentes
ipsi fuerint uel ætate annisq; uel etiam moribus, ac rerum usu. Ho-
rum igitur omnium studium est atq; propositum, adulando atq; in-
gratiam loquendo rebus ipsos suis consulere, hisq; artibus atq; consi-
liis rei familiari prospicere. Quod dum consequantur, non modo nul-
la è parte molesti esse uolunt, uerum singula laudant, dictisq; & fa-
ctis quibusq; assurgunt, quin quæ maxime fortasse ridenda sint, &
admirantur illa, & in cælum ferunt, uerbis quoq; ipsis, oris gestum
adiungentes, & corporis totius habitum. Regem aliquem capies, in-
quit ille apud Iuuenalem, ad magni illius rhombi aspectum, aut de
temone Britanno

» Excitet Aruiragus. peregrina est bellua. cernis

» Erectas in terga fudes? —

Itaq; quid in maioribus illi ipsi Assentatores facturi essent negotijs
consultationibusq; conijcere ex his facile quidē possumus. His accedit
maxime uanum genus hominum, quorum studium tantum est loquē-
di in aliorum gratiam, atq; ad illorum ipsorum uultum atq; opinio-
nem, orationem suam, seq; ipsos componere, ijsdemq; in omnibus mo-
rem gerere. seq; suaq; dicta, sermonesq; ad hæc ipsa tantum institue-
re. Quorum quidem consilium Terentianum quoq; est illud, & me-
ta quasi quædam, ad quam se ipsos instruunt, Obsequiū amicos, ueri-
tas odiū parit. Quod dictum quanq̃ latius fortasse patet tamen maxi-
me ad eos referēdū, q̃ uoluptatem solā suis è dictis quæritant, quā ad
adipiscendā se se omni arte instituunt, ac dicendi studio. solumq; eo-
rū est propositum, dominantibus ut placeant, & quibus cū obuersan-
tur, eos delectent, ijs blandiantur, et illorū, arte ut omni aures demul-
ceat, uoluptatis gratia, demū omnia. Hicq; illorū ē finis, ac propositū.

De Lasciuia.

Qua in re quoniam nec modum, nec mensuram tenent ullam, lasciuire
eos necesse est, ut qui neq; in iocando, neq; in oblectando delectum ha-
beant, aut rationem aliquam, uerum qui & uerbis, & iocis, & fa-
bellis referendis, nimium ipsi serpent, atque inter iocandum expli-
candūq; dilabantur alio atq; alio. Quo circa Lasciui sunt uocati,
& uitii ipsam Lasciua, nimis enim profundunt sese ad iocū dictaq;

DE SERMONE

omnia, ad quæ dilapsi, nec lasciuiunt tantum, nimisq; in illis sunt, uerum petulantes, osceni, & (quod turpissimum est) impuri. Minime autem uerebimur, hoc ipsum genus partiri eorum qui ad uoluptatem tantum, atq; in gratiam loquantur, comparandæ tantum uoluptatis causa. Sunt enim qui ipsi quidē minime lasciuiant, seruentq; in iocando delectum atq; in dicendo, uerū in hoc à recto atq; honesto abeunt, quod uoluptatem sibi proposuerunt, uile sanè pretium, pro quo tamen assequendo & ueritati obstant, & ab hominis recedunt dignitate. Siquidem quo instrumento, quaq; naturæ dote præditi sumus cum excellentia animalium cæterorum, eo ipsi pro re maxime sordida, beluarumq; magis quàm hominū propria abutuntur. Neq; enim finis eorum est in laborum requiete, molestiarumq; relaxatione, ut in cunctatam aut quærant, aut afferant, quo & tranquillēt audientium animos ac suos, & refocillent eos à præteritis defatigationibus, uiresq; renouent ad easdem rursus obeundas, uerum quod à natura atque ab habitu ita quidem instituti ad ea ipsa sunt, ut neq; ab desidia ignauiaq; longius absint. Atque hæc quidem uidentur esse Assentatorum genera.

De Insulis, & Profusis.

Sunt ex hoc etiam numero, qui dum oblectare student, maxime aures audientium offendant, tum insulse loquendo, tum profundendo & res & uerba, nec delectu habito, nec modo aut mensura adhibitis. Itaq; tædij genus hoc ac molestiarum ueteres dicebant hominem occidere, cum eiusmodi homines in cunctis & multi essent, & insulsi, ineptiq;, ac cum primis importuni, ut non inconuenienter à ranarum similitudine sint qui eos Coaxatores uocitent, quod coaxare eos quàm loqui magis existiment, ut qui non modo non mulceant aures, uerum ad impatientiam usq; obtundant.

De Contentiosis.

Adulatorum studiis maxime aduersi uidentur contentiosi quidā homines, quorum ea est natura, id etiam studium, ut non modo non loquantur in aliorum gratiam, neq; gratificentur ipsi alijs, sed contra ut aduersentur et ubiq;, & in qbusq; neminemq; uereantur in dicendo offendere, quin & serant ipsi sponte studioseq; contentiones, & ab alijs satus accipiant, lætenturq; ijs & fouendis & exercendis, qui
bus etiam

quibus etiam uita ipsa uel molesta futura sit, ni in cunctis uel dentes imprimant, uel insigant aculeos, ut ad contentiones, dissidia, rixasq; atq; altercationes nati prorsus uideantur. Et quam alij a natura concessam elocutionem exercent in conseruanda hominum societate, in cōciliandis amicitijs, in solandis demulcendisq; molestijs, laboribus, ac mœroribus aliorum, ea ipsi in aduersum utantur, uel abutantur potius ad odia contrahenda, litesq; excitandas, ac serenda discordiarum semina. Hoset Cōtentiosos uocauere, et Rixatores, et alio atq; alio noie. Vitium autem et si est fortasse innominatum. quid tamen prohibeat Rixationem appellare, ac Contentiositatem, ut contentionem rerum eē dicamus, ac Rixam, uitium uero ipsum, peruersumq; illū habitum tū Rixationis appellatione, tum Contentiositatis designemus. O diosum sane genus hominum, et muscarum maxime simile, ut nati hi omnino uideantur ad turbas, uexationes, inquietudinem, uitæq; ad uniuersæ turbationē, ac tædia. Quod Plautus indicauit in serui illius persona, Decretum est mihi quasi umbra quoquo ibis tu, te persequi. Quin æde pol si in crucem uis pergere, sequi decretum est. Horum duplex mihi uidetur esse partitio, eorum una, qui id student, ut commoda, utilitatemq; inde sibi comparent, illorum altera, qui uoluptatis tantum gratia, utq; inuidentiissime suæ naturæ, ac peruersissimis cogitationibus morem gerant. Eorum autem utrum genus longe sit peruersius, iudicatu difficile uideri iure quidem potest, utrumq; tamen peruersissimū. Montium adolescens ipse noui Branchatium, qui generis ac familiæ contempta, uel repudiata potius dignitate, totum litibus se se tradiderit, ac satis scio lites quasdam ab actoribus desitutas, siue ob inopiam rei familiaris ad eas prosequendas, seu quod male essent cœptæ, pretio mercatum, quo (uti conuenerat) exoluto, prosecutum sumptibus suis litigia, in hocq; uitam suam egisse omnem. Ex eadem item familia alterum mirifice controuersijs assuetum, quin omnino illis addictū, ut cum aliquādo ab Antonio Panhormita, iucundissimo homine per risum interrogaretur, quo nam modo cū causis? responderit, bene sibi atq; ē sentētia in oībus successisse, easdemq; in rē suam terminatas, duas in aut tris in lōgū a se se ea ratione protrahi, q̄ aliter ocio immarcesceret, illasq; eo a se studio reseruatas, ut haberet in quo obletaretur, pasceretq; animū. Vide hoēs ingenii, q̄ litigia, cōtrouersiasq; sibi uoluptate statuerit? Sed nobis ac in parte loquēdū neutiq; ē iudicialibus de cōtentionibus, tantū studia uolumus cōtētorū quorundam hoīum ostēdere. Itaq; hos ipsos Litigiosos, seu Litigatorios potius q̄ uocauerit, et Cōtrouersos. Nā Litigiosas res proprie magis dicimus.

Contentiosos autem illos uolumus, qui maxime aduersentur adulatoribus, & quantum hi loquuntur in omnium gratiam, tantum illi nemini parant, studeantq; prorsus offendere, quos si quis Inuiles uocauerit, ne ille mea sententia, uera ab appellatione recesserit. Quando autem res ipsa intellegitur, nolumus de uerbo nimio plus esse soliti. Laurentius V allensis in Grammaticis, Rhetoricis, Dialecticisq; ita & scripsit, & disputare est solitus, ut minime uideretur uelle precipere, nec appareret tam contendere illum de ueritate, proprietateq; aut docere uelle, quam maledicere, obiectareq; uetustis scriptoribus, atq; obloqui. Itaq; Ciceronem uelliebat, Aristotelem carpebat, Virgilio subfannabat, Quippe qui pro palam sit asseuerare ausus, siue Pindarus quispiam auctor is nomine suo fuerit, siue alio (de hoc enim ambigitur) q; Homericae libros omnis Iliados non multos ad modum in uersus contractus latine conuertit, qui pro palam sit inquam asseuerare ausus, Pindarum eum Virgilio anteferendum. Est autem carminis illius principium.

n Iram pande mihi Pelidae diua superbi,
 n Tristia qui miseris iniecit funera Graijs.
 Tali igitur iudicio hominem, ingenioq; tam siue reitrouerso, siue praepostero (quippe qui maximis quibusq; ringeret auctoribus, uni tantum Epicuro assurgeret) q; ob communem utilitatem contendere, aut cognitionem dicas, atq; alterari? qui nec aliud uelit, curet, studeat, quam ut detrahat quibus minime par est, ac maledicat? Quando qui cum Laurentio familiaris uixerunt, affirmant illum eo nequaquam consilio in Grammaticis scripsisse, ac Dialecticis, quo doceret, disciplinasq; ab ignorantia uindicaret, atq; a sorde, uerum ut malediceret, obloquendoq; detraheret de fama atq; autoritate rerum scriptoribus, tum illis qui exemplo sunt ad scribendum alijs, propter antiquitatem, maiestatemq; dicendi, ac precipiendi, tum illis ipsis, qui tunc uiuerent, qui ne dubitauerit ipse qdē dicere, profiteriq; palam, habere se quoq; in Christum spicula. Sed nobis propositum minime est detrahendi homini maxime studioso, quem senem adolescens ipse nouerim, cumq; e Roma se Neapolim contulisset ad Alphosum Regem, et inuiserim e reuerenter pro illius, meaq; aetate, et plures post congressiones maxime familiares ita ab eo discesserim, uti ex eo de me nisi pleno, atq; amico ore locutus fuerit nunquam. Sunt ex his igitur quos non tam contentiosos dicas, quam insectatores cum singulorum, tum etiam humani generis, q; de Timone traditur, neq; ueritatis ipsius cultu et gratia, sed quod ita qdē sint a natura instituti, atq; ab assuetudine confirmati, et moribus.

Praeter hos in utroque genere quos peccare dicimus, delatib; in excessum, siue adulando, siue contendendo, rixandoq; sunt q; Verbosi dicuntur, uti-
umq; ipsum uerborum. Hi dum placere studet, et grati esse, minime qdē
aut placent, aut uoluptate afferunt, quin molestiam potius, ac tediū
pariūt defatigationis, ac sacietatis plenū, decepti iudicio, rerumq; simul,
ac uerborum acervationibus, ut nescias, ex eo quod aures uel offen-
dunt, uel exatiāt, sint ne Contentiosus potius, quā Insulsus annumerā-
di. Verū Contentiosi id agunt, ut nemini parcant, parumq; omnino of-
fensitare alios aut curet, aut caueant. Verbosis uero propositū est, ac
consilium oblectandi, modū tamen dum minime retinent, dum dele-
ctum adhibet nullū, in castra trāseūt aduersariorū, apparentq; trās-
fugis similiores. Itaq; Verbosi & initio, et inter dicendum subinde de-
lectant, nec odio ipsi habentur, sed recusantur eorū sermones, magis q;
fugitatur. At Contentiosi ubiq; offendūt, et odio eos boni oēs prosequū-
tur, ab illisq; abhorret audiundis, quos et maledictis quoq; i se cētur.

De Loquacibus.

Sunt qui uitū hoc loquacitatē dici malint, & illos ipsos Loquaces, in
quo non est, cur eos impediamus. Tamē Loquaces nos a Verbosis dif-
fere hoc ipso uolumus, quod Verbosi uersentur in ijs quae iucunditatem
prae se ferāt, inq; illis ipsis in qbus locū habeat Facetudo, et Comitas.
At Loquaces eos cōtendimus, quorū studiū minime sit quale ē aut
Facetorū, Urbanorūq; aut Cōtētorū, ac molestorū hominū, qppe
cū & dicendi infinitate capiātur, & dum loquantur, dumq; exul-
tēt cāpo, equisq; (ut dici solet) ac uiris, aliud nihil aut quērāt, aut cu-
rent, aut sibi propositū habeāt, qbus quidē seruādis, i diuersa etiam
uita incurrant.

De Nugatoribus.

His ipsis haud multum etiam uidentur differre Nugatores, quorum nar-
rationes inopes quidem rerum sint, nugaeq; (ut Horatius inquit) ca-
norae. Coeterum uanitate illi uerborum, atq; aggestione magis peccāt,
hi rerum. Vterq; tamen & confunduntur in dicendo, et nimij sunt,
nullū cū delectum adhibeant, indeq; maxime etiā molesti uterq; quā-
do uterq; inepti sunt, maximeq; incōsiderati. Horū haud multū diffi-
miles sunt qui Garruli dicuntur, quorū sermo et molestus ē, et nimius.
Obtundūt autem tū uanitate rerum, tum inanitate uerborum, quibus
in omnibus et nimij sunt, & iportuni, ualdeq; indecentes. Vitū autē
ipsum Garrulitas, ab auius ductum, neq; enim cessant, & in ijs-

DE SERMONE.

dem assiduo uersantur uel potius interstrepitant. Verū attigisse hæc satis fortasse hoc in loco fuerit, cum ea sine uitia, siue uirtutes minime sint aut ad Veritatem, de qua dicturi sumus, aut ad Comitatem, Urbanitatem uel referenda. Loquaces enim uideri magis possunt Taciturnis aduersari, Taciturnitasq; ipsa Loquacitati. De quibus dicere his in libris minime propositum est nostrum.

De Taciturnis.

I llud tamen non prætermittimus. Taciturnitatem mediocritatem esse quandam, Loquacitatem excessum. Parte uero ex altera, qui taceo excedant, eos esse sine nomine, neq; enim aut ubi, aut quantum, aut quomodo, aut quid oporteat, dum tamen taceant, pensi quicquam habent, & siquid quandoq; musitant potius quàm loquuntur. Sed musitatio ex ore, innutuq; constat, ac supercalijs, non minusquàm uerbis, & plerunq; occulta est, & gigniturq; interdum è metu, aut reuerentia, nonnunquam pudore, aut stupore, non raro simulatione, ut eorū aduersarij uideatur, qui obgannunt, potius quàm qui loquaces sunt. Sed querere hæc ipsa distinctius hoc (ut dictum est) loco, nostri non est propositi. Quam ob rē qui mediocritatem hac ipsa in re de qua disputatio est, sequantur, quiq; ipsi sint, perquiramus. Cum enim Contentiosi, atq; Assentatores è regione pene sint constituendi, atq; ex aduerso collocari debeant, medium quidem inter hos ipsos perquirendum est. Etsi nomen mediocritatis eius minime est proditum, & Contentiositatem, & Adulationem extrema uerius dicimus, quàm opposita, quippe quæ à medio recedat. Itaq; mediocritas ipsa querenda nobis est. Aristoteles uero quanquam innominatam Græce tradat, putat tamen illam & retinere quæ utrinq; oporteat, ac seruare, & ratione eadem reijcere quæ, & ubi, & quomodo opus fuerit, atq; omnino repellere, ut etiam existimet hanc ipsam mediocritatem amicitie maxime esse similem. Quia in parte se aliquantum fortasse immorabimur, ueritatis, ac rei ipsius indagandæ gratia, sat confidimus, te (quod humanitatis est tue proprium) uitio id minime esse daturum.

De Delectu, qui, & qualis sit.

E t Poëta, & scriptores rerum tum humanarum, tum naturæ uoces rebus ipsis adiungunt, unde dictæ sunt adiectiue, quibus proprietates, appellationesq; & declarant explicantq;, & etiam finiunt. Nam hominem cum dicunt animalem esse, & rationalem et mortalem, hominem ipsum finiunt, & quæ substantia sit eius declarant. Quid cum

Poëta & placidam dicunt quietem, & arma horrentia, & fertilem Ausoniam, non ne & armorum, & quietis, & agrorum qualitatē indicant? & cum humilem Italiam, & campos iacentes, & colles supinos, an non situm innuunt, ac posituram? & ubi ingentis artus, mariaq; patentia, quid nisi amplitudinem signare uolunt, ac magnitudinem, & membrorum, & pelagi? Eadem ratione qui de moribus scribunt, oportet ut uocibus adiectis actiones nostras, quæ mores, ac uirtutes constituunt, terminent. Terminantur autē actiones ipsæ, perficiunturq; si qui agunt, & sicuti oportet, & quando oportet, quantumq; et oportet agant, modumq; in cunctis retineāt, ne ue aut nimia sit eorum opera, aut remissior, minimaq; uisq; & loci meminerint, et personarum, ac rerum etiam ipsarum. Quæ qui seruant, hi dicuntur agendis rebus delectum adhibere. Delectu enim illa continentur omnia, quibus actiones ipsæ, uirtutesq; perficiuntur. Etenim quemadmodum consultationem ipsam sequitur electio, confirmatumq; consiliū, ac propositum, sic postquam eligimus incipere, suscepimusq; agendum aliqd, sequitur est uestigio delectus, hoc est ut deligamus inter ea quæ ad agendum offeruntur, & tempus quod sit opportunum actioni, susceptoq; negotio, & locum idoneum, & uiam, quæ tenenda sit, cum plures offerri soleant. Adhæc multi cum indigeant, ut de liberalitate exemplum proponamus, diligendū est quibus potissimū daturi simus. Cūq; non uniuersa sit pecunia eroganda, ne fons ipse liberalitatis exareat, dandoq; alijs plurima, liberis desimus, parētib; uxori, nepotibusq; quantum etiam ijs ipsis quibus daturi sumus, singillatim sit erogandū. Quo in delectu præcipue etiam uidendū est, rationem uti habeamus & negotij, & eius ipsius, qui cum habenda res est, & urbis, & ciuiliū tum legum, tum consuetudinū, ac propriæ præsertim personæ, quæq; alia recta ipsa ratio tenenda monstrauerit, ne in aliquo agentes peccemus. Neq; enim tantummodo à nobis peccabitur, si aut nimij erimus, aut astrictiores in erogando (ut in quo cœpimus exemplo persistamus) uerum etiam si liberales in eos fuerimus qui minime digni sunt liberalitate, aut si quibus conferenda præsens est pecunia, quod domestica, extremaq; laborent egestate, equestri eos prerogatiua exornauerimus, aut si quibus opus est opera, eos uerbis inuerimus, prosequemurq; consilijs, ac monitis. Igitur hæc ipsa mediocritas de qua nūc disserimus, uersatur potissimum in habendo delectu, ne aut ad nimiam declinemus uerborum gratificationem, quæ leuis sit, ac uana, ubi forte opus esset commonitione, oporteretq; uerbis grauioribus, maximeq; accommodatis retrahere amicum, uel acrius etiam obiurgare, aut ubi

indulgentius fortasse agendum esset, ut in nuptijs, atq; in publicis ludis, afferre in mensam, atq; ad choreas superalium, et publicam letitiam uelle aut sermone minus suauis, aut fronte obducta contristare, hilaritatemq; inficere iurgijs, atq; contentionibus. Quid (inquit ille) in theatrum Cato seuerus uenisti? Intellegebat enim alium hilaritum dinis locum esse debere, alium seueritatis.

Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.

Diuersa omnino hæc est persona, monet enim omnia rerum innaniū, picturæq; inspectione, rei maxime seriæ quæ instaret, preuertendū eē. Quæ locum animaduertēs Cicero, Turpe esse dixit, ualdeq; uitiosum in re seriâ conuiuio dignū, aut dedicatum aliquem inferre sermonē.

Ad consequendam mediocritatem opus esse delectu.

Qui igitur mediocritati huic daturus est operam, ne aut in gratiam loquens recedat a medio, profundatq; se se in assentatione, atq; obsequium, aut dū seriâ sequitur, delabatur in aduersum, acerbisq; ad contentiones, modo refragatoris personā, modo rixatoris induens, huic delectus cū primis habendus est, et rerum, et temporū, et locorum, et personarum, quo uirtutem maxime laudabilem ac publice, priuatimq; et apud ciues, peregrinosq; æque spectatam consequatur. Ex hoc itaq; Aristoteles mediocritatem eā amicitia per quam simile esse putat, quando qui eiusmodi uirtute est præditus, ei ciues amplectitur, et exteros, et æquales, atq; inferiores, et quibus cum uiuendi consuetudinem frequentat, et quibus nulla prorsus necessitudo est coniunctus, quin eodē quoq; erga eos afficietur studio, q in honoribus constituti sunt, ac magistratibus, primumq; in populis locum abtinent.

De mensura seruanda in gratificando, et commonendo.

Hoc autem tale est, ut cū opus fuerit, gratum se se illis exhibeat in sermonibus, conuersationibusq; i eisdemq; appellandis, atq; inuiscendis, i salutationibus, deductionibus, reductionibusq; atq; assurrectionibus, deniq; ut omni e parte gratus esse illis studeat, et (quantum par est) in illorū gratiam ac commendationem loqui, ac modo res eorū laudare, proq; loco, ac tempore commendare dicta, probare, consilia, sententias, actiones, studia, opera, uitæ genus efferre, eaq; cuncta cum delectu, ac ratione. Contra hæc, ubi labi aliquē uiderit, peccare decipi, parū prudēter rebus suis consulere, aut nimū sibi ipsi tribuere, discernerē ab honesto, delabētēq; ad ostentationē, ac uana consilia, captantēq; popularis auras, et (ut Seuerus Alexander usurpabat) uēdētē fumos et loco suo, et tēpore, et uerbis maxime accommodatis comonescā.

aiet illū, etiam auctore Christo Optimo Maximo, studebitq; ab iceptis,
 aut inutilibus, aut parum honestis retrahere, ijs uerbis, exēplis, cōsilijs,
 ut monitoris recti, uiri boni, ciuis beneuolētis, reprehēsoris quādoq; le-
 nis, blāditoris nonnunq; comis, cōsiliarij ubiq; prudentis, et integri, in-
 stitutoris interdū et probi, et sapiētis personā suscipiat. Forsitan et lo-
 cus, et tempus, et res ipsa aliquando tulerit, ut increpatoris etiā acerbi,
 aut inelamatoris a gressis, non ut molestiam afferat, uerum ut ubi re-
 tinere suauioribus illum uerbis neq; aut dictis, exēplisq; aut proba-
 bilibus, suātorisq; rationibus, deterreat inelamando austerius, propo-
 nendo etiam turpitudinem, infamiā, periculāq; tum rerū, honorisq;
 tū uitae quoq; ipsius. Vide amus quibus dictis Annibalē etiā efferatis
 moribus ducem Maharbal uerberet, Nimirū o' Anniba. non omnia
 tibi dī dederē, uincere scis, uictoria uti nescis. For san aut hēc ipsa in-
 crepacio, acerbitasq; hunc ipsum de quo disputamus minime decuerit,
 nihilominus eiusmodi esse debet, ut dū prodesse possit, dum iurare dī-
 ctis suis, atq; cōmonitionibus, sibi proponat, potius recte admonendo,
 prudenterq; consulendo in molestiā esse aliquam incidendū, quā tacē-
 do, aut loquendo in gratiā, assentandoq; in turpitudinem, honorisq;
 iacturā ac famā, pati amicū, familiārē, ciuē, hospitē, addā et peregrī-
 nū incurrere. Itaq; Terentianū illud dictum, Nihil humani a me alie-
 num puto, nequā uidetur ab hoc ipso quē adumbramus, alienū. Est
 apud Sallustiu cōmonesciēs Iugurtā Micipsa Rex grauissima hac, uel
 paterna potius oratione, Paruum te Iugurta amisso patre, sine spe, sine
 opibus, in meū regnū accepi, existimans non minus me tibi, q̄ liberis,
 si genuissem, ob beneficia carum fore. Neq; ea spes falsum me habuit,
 nā ut alia magna et egregia tua facta omittā, nouimesse rediēs Nu-
 mātia, neq; regnūq; meū gloria honorauisti, tuq; a uirtute nobis Ro-
 manos ex amicis amicissimos fecisti. In Hispania nomē familiæ nostræ
 renouatū est. Postremo (q̄ difficillimū inter mortales ē) gloria inui-
 diā uicisti. Nūc quoniā mihi natura finē uitæ facit, per hāc dexteram,
 per regni fidē moneo, obtestorq; te, ut hos q̄ tibi genere propinqui, bene-
 ficio meo fratres sunt, caros habeas, neu malis alienos adiungere, q̄ san-
 guine coniūctos retinere. Nō exeratis, neq; thesauri præsidia regni sūt,
 uerū amica, quos neq; armis cogere, neq; auro parare queas, officio et fi-
 de parātur. Quis aut amicior q̄ frater fratri? aut quē alienū fidū in-
 uenias, si tuis hostis fueris? Egdē ego uobis regnū irado firmum, si boni
 eritis, sin mali, imbecillū. Nā cōcordia parue res crescūt, discordia ma-
 ximæ dilabūtur. Cæterū te his Iugurta q̄ ætate et sapientia prior es,
 ne aliter qd eueniat, prouidere decet. Nā in oi certamine, q̄ opulētior ē,

etiam si accipit iniuriam, quod plus potest, facere uidetur. Vos autē Ad
herbal & Hiempsal colite et obseruate talem hunc uirū. Imitamini
uirtutem, et enitumini, ne ego meliores liberos sumpsisse uidear, quā
genuisse. Quales igitur admonitiones in eiusmodi rebus ac negotijs
esse debeant, locus hic Sallustij nos docet, Nec minus docet apud Liuiū
Scipio in maxime amica & sapienti illa ad Masinissam allocutione,
qua nihil grauius, nihil amittius, ac (si rem ipsam introspicias) nihil
acommodatius, ne uē aliqua in parte dignitati aut suae, aut Masinissae
deesset, post Sophronis & interitum, nunc solatur illum, nūc leuiter
castigat, post etiam aduocata concione Regem appellat, eximijsq; orna-
tum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli, scipione ebur-
neo, togā item pictā, palmatāq; tunicā donat, additq; & uerbis hono-
rem. Quamuis autem ut decoro, rei q; praesertim ipsi satisfiat, seu-
rior nonnunquam assumenda uideatur persona. Quid tamen Comē
deceat in commonefaciēdo, Plautus docet, in Philoxeni illius persona,
Eia Lyde, leniter qui seniunt, sapiunt magis, minus mirandum est,
illic aetas si quid illorum facit, quā si non faciat. feci ego istec itidem
in adolescentia. Igitur quoniam hic ipse uir circa uoluptates uersatur,
ac molestias, quae inter conuersandum usu ueniunt, illud omnino prae-
stabit, hinc molestus ne sit, illinc ut oblectet, probetq; probanda mode-
ste & grauius pro re, ac loco, sitq; in alloquendo gratus atq; pericu-
dus, nō tamen ut aut omnem resugiat molestiae respectum, uereaturq;
ne recte monendo, ac suadendo honesta, parum forte placeat, aut un-
decunq; gratiam, ut inire uelit, assentando impudenter, quā eum se
se geret, utrunq; ut referat tum ad honestatem, tum ad utilitatem, quae
in honestate nō sit uacua. Et q; meretricula seruare audet in re ipudi-
ca, nō seruabit in re maxime honesta, et utili uir q; sibi proposuit; ubiq;
gratus esse, se q; in oī uita, hominumq; consuetudine mediocritatem uel
le sequi, tum in cōmendando, ac loquendo in gratiā, tū in cōtinēdo ab
ijs, quae parū laudanda uideantur, aut in ijs improbandis retinēdo mo-
dum ac mensuram? Nam quanquam eius studium est, ut sit maxime
gratus, atq; etiam utilis, negliget tamen leuiorem interdum offensum-
culam, quae posset ex commonefactione proficisci, dum profit multum.
Satis nunc (inquit apud Plautum) credo soror ornatam te tibi uide-
rier, sed ubi exempla conferentur meretricum aliarum, ibi tibi erit
cordolium, si quam ornatam melius forte aspexeris. Non uerita ē illa
sororem paulisper offendere, dum ei prodesset multum, ad cultum atq;
ornatum, utq; inter alias excelleret, quae pariter quaestum facerent. Nō
minus ipsi & temperantem, & mediocritatis huius studiosum homi-

nem, qui cum sermo aliquis allatus esset, in quo retineri a se modum posse diffideret, sensim e concilio se subtraheret sub aliquam honestam causam. Quoniam autem nullum hic aspernatur genus hominum, quod ita sit a natura, usque institutus, quippe cuius studium sit gratificandi notis, ignotisque, summis atque infimis, meminisse eum oportet, aliam cum ciue, aliam cum hospite, aut peregrino rationem a se sequendam esse, cum amico, quam cum ignoto, cum ignobili, quam cum eo qui sit honesto loco natus, educatusque maxime liberaliter. Quia in re delectum eum adhibebit, ut cuique quantum sat est tribuat, seu in gratiam loquatur ac commendationem, seu dum commonefaciendo profit, in molestiam ut incurrat aliquam, quanquam studium eius illud est precipuum, gratiam ut uerbis ineat, offendat uero in conuersando neminem, atque ut in illud maximum omnino studium confert, adiungitque operam, ita ab altero precipue cauebit, quantum tamen honestas simul, utilitasque dictabit. Quia quidem ratione ab utroque et assentatore, et contentioso mutuabitur sibi quantum satis est, atque ut oportet, decet, quaeque parum decuerint, neque honesta erunt, minimeque conduabilia, ea pro loco ac tempore repudiabit. Et res tamen, et locus, ac tempus ipsum, nonnunquam etiam persona illud exigent, ut peregrino, quam cui, plebeio, quam nobili plusculum sit aliquid tribuendum. Cauendum tamen ubique ne dum in gratiam alterius loqui uolumus, alterum in iram, atque odium prouocemus.

Virtutem eam non esse Amicitiam, sed aliam quam-
piam sine nomine.

Virtutem uero hanc non esse Amicitiam, quamuis sit ei non parum similis, illud docet, quod amici officium est in amicum, quodque mutuum inter amicos est amor, mutuum etiam studium, mutua utilitatum collatio, ex petitiisque gratificandi, quodque amicus est alter ego, ut omnes consentiunt. At hic ipse quem suo sine nomine esse dicimus, non mouetur in peregrinum, aduenam, summum, uel infimum ciuem, notum, ignotum uel beneuolentiae atque amoris, mutuique ipsius gratia, sed naturali quadam commotione, quodque ita suapte natura institutus sit, eumque se se ipse assuescendo comparauerit, ut qui gratus esse omnibus uelit, molestus uero nulli, aut impudenter contentiosusque aduersari. quin ut assentari minime uult, recusatque alteratri, ac rixas ferere, sic media inter utrumque officia inter omnes exercere nititur, humanitatis praecipue memor, generisque hominum studiosus, eorumque societatis, et insiti a

natura officij. Quo fit, idem bonus ut sit uir, ciuis probus, homo hominis amicus, gratus ac iucundus & simul cunctis publice & priuatim singulis, molestus uero nemini. quiq; in conuersationibus, uitaq; sociabili eum se se geret, ut lenibus pariter gratus sit, ac seueris, iucundis æque ac tristibus, mansuetis item, ac duriusculis, præstabitq; aduersum singulos id quod Horatius præcipit,

» Sed pater ut gnatis, sic nos debemus amicis,

» Siquod inest uitium, non fastidire. strabonem

» Appellat poetum blandus pater.

Quæ ad habitum hunc innominatum pertineant.

- o minino igitur huiusmodi habitu qui est præditus, ita loquetur in gratiam, ut in impudentiam aliquam ullo modo incidat, aut parum modestam commendationem ac laudem. Quod si quandoq; deflectendum sit a linea, illud seruabit, quod uelut grapida, ac maiora tranant flumina, in obliquum trahi se tantisper ut sinant, dum ea ratione ad alteram ferantur ripam, cum uelle aduersum ire contentius, sit non modo difficile, uerum etiam temerarium, longeq; periculosissimum. de quo idem illud iure dici poterit, quod de Empedocle ridet Horatius, Rursusq; ita aliquando aduersus contendet, eaq; modesta & lenitate aut refragabitur, aut parum aliquid probabit, ut exemplo illorum qui dirigere uirgulam, aut flagellum incurruum uolunt, et sensim, & molliter retorquendo dirigere illud studeant, ne maiorem diu afferre uim uolunt, flagellum ipsum frangant. Quid enim imprudentius? quam dum studes benefacere, id agas, ut obsis. Aduersatio enim immodesta, & parum prudens, iram nunc occultam parit, atq; indignationem, nunc manifestum odium, sepe etiam repentinum excitat impetum, Id quod inciuilis, et parum experti est hominis, quod quantopere sit euitandum, Antisthenis factum docet. Illud itaq; præcipue Iuuenalis attendendum est dictum,
- » Venit & Crispi iucunda senectus,
- » Cuius erant mores, qualis facundia, mite
- » Ingenium, maria ac terras, populosq; regenti,
- » Quis comes utilior, si clade, & peste sub illa
- » Senitiâ damnare, & honestum ferre liceret
- » Consilium. Sed quid uiolentius aure tyranni?
- » Cum quo de pluuijs, aut æstibus, aut nimboſo,
- » Vere locuturi fatum pendebat amica.

Ille igitur nunquam direxit brachia contra Torrentem. Itaq; hic ipse Crispus maximus & ciuis, & senator in ipso aduersandi, atq; in gratiam loquendi genere sic quidem continuuit, ut a rapiditate fluminis illius trahi se in obliquum prore, ac tempore permiserit, quod seruans seuissimum monstri rabiem, est difficulter præterijt tamen. Sed desinamus iam in hac ipsa mediocritate indaganda uberiores uelle uideri, aut acutiores. Cum & in gratificando, & in obsequendo, aut commonefaciendo, ac tum modeste aduersando, tum obsequendo pudenter, satis illud fuerit, delectus si adhibeatur, de quo abius de admodum dictum est. Vides iam quæ mediocritas hæc ipsa sit, et qualis, quodq; apud Græcos est ignominis, ut minus mirum uideri possit, si sua apud Latinos appellatione careat, quando qui de ijs Latine scripserit, perscrutando ea, & quæ, ac quales uirtutes ipsæ sint indagando, Aristoteleo præsertim more, aut nullus in hunc usq; diem extitit, aut eius scripta ad nostra hæc tempora parum peruenere.

De Comitatu.

Cæterum recte inquireti, ac perscrutanti acutius, quæ uirtutis huius partes sint ac munera apparebit fortasse eam esse Comitatem, de qua non pauca haud multo ante dicta sunt a nobis, quando Comitas ipsa communis est ad omnes, non ad paucos, ad exteros, ignotosq; non tantum ad ciues, et cognitos, ac familiares, neq; modo ad æquales, atq; eiusdem ordinis, uerum ad ignobiles, atq; in excelsa gradu constitutos, aduersaturq; in uerbis, ac colloctionibus, studeiq; oblectare, atq; in gratiam loqui, minimeq; molestiam asferre, neq; ab honesto recedit, atq; utili. Liuius quoq; (alios ut præteream scriptores) satis aperte pluribus in locis nobis ostendit, Comem uirum suauem esse in consuetudinibus, ac familiaritatibus & facilem admodum ac lenem, dantemq; operam, ut quibus cum familiaritatem exercet atq; consuetudinem, gratiam sibi eorum sic conciliet, ut tanquam influat in ipsorum animos. Itaq; uideamus obsecro quid hic ipse Liuius de Marco Valerio Coruino loquatur. Nō alius militi familiarior dux fuit, omnia inter infimos, militum haud grauata munia obeundo. In ludo præterea militari, cum uelocitatis uiriumq; æquales certamina ineūt, comiter facilis, uincere, aut uinci uultu eodem, nec quenquam aspernari, parem qui se offerret. Agnose facilitatem eius ad cedendum, minimeq; esse contentiosum, multum insuper, qui indicio esse potest, quibus etiam uteretur uerbis. Adhæc & communitatem tantam illā quidē, ut dux ipse militem non aspernaretur quenquam concertatorem in iaculando, equitando, in cursu se exercendo. Præterea consideremus eiusdem

etiam auctoris uerba de Lucio Papirio Cursore. Sensit peritus dux, quæ res uictoriæ obstat, seueritatem miscendam comitate. Atqui proprium est et Comis, et eius, cuius appellationem querimus, reijcere à se austeritatem, retinere lenitudinem, & obsequi potius quàm repugnare, et cedere magis quàm in contentionem prorumpere aut iurgia. Animaduertamus quoque quæ & de Voluminio idem dicit. Voluminium prouinciæ haud poenituit. multa secunda prelia fecit. aliquot urbes hostium cepit, prædæ erat largitor, & benignitatem per se gratiam comitate adiunabat. hoc illud est quod paulo ante retulimus, uerbis honorem addere, quo uidelicet maiorem inde gratiam sibi à militibus compararet. Quod quidem uirtutis est huius proprium querere. Sed nec illud negligamus quod de Quinto Fabio tradit, inita illum cum Samnitibus pugna, uocasse ad se Maximum filium, & Marcum Valerium tribunos, nominatimque utrumque pari comitate nunc laudibus, nunc promissis honorasse. Quid magis consentiens ad gratiam ineundam? quod mediocritas hæc nostra queritat. Nam & de Marco Marcello (ut diximus) refert, accitum ad se Bancium Nolanum benigne appellasse. Cuius enim uirtutis, nisi huius, benigne sunt appellationes? militaria ei facinora retulisse, quæ à ciuibz ob inuidiam sibi minime indicata erant. Quid accommodatius ineundâ ad beneuolentiam? non posse tamen obscura esse, quæ Romanis in castris fortiter gererentur, adisse illum & multa, & graua pericula pro dignitate populi Romani, Cannensi in pugna non ante abstuisse prelio, quod prope ex æquem, ruina oppressum superincidentium uirorum, equorum, armorum. Et honesta, & graua allectamenta, ad demerendam gratiam, ad contrahendam beneuolentiâ ex commemoratione rerum strenue gestarum. Postque assurgentem illum Bancij fortitudini, rebusque ab eo egregie gestis, maxime uirtute esto, cum dixisset, hortatum refert, se cum inde ut esset frequentius, futurum ei apud se omnem honorem, atque omne pretium cum dignate, atque emolumento. Credendum est his dictis & uultum, & totius corporis gestum conuenientem accessisse. Nam cum primus gestus gratiam sibi conciliat, & (quod ingeniosissimus Poëta inquit) Super oia uultus accessere boni. Quocirca hæc ipsa omnia cum ad Comitatem Linius referat, cumque propria sint mediocritatis huius de qua tam multa diximus, quis dubitet Comitatem eam appellare? cum ex omni parte Comitas ea cōplectatur, ac sibi uendicet, quæ mediocritatis huius propria esse dicimus, quando ei in gratiâ loquitur, et commendat, et laudat, et hortatur, et mulcet, et monet, et amice consulit, omniaque cum delectu, neque ab honestate recedit, neque utilitatis eius

tis eius obliuiscatur, qui cum orationem habet, & cuius inire studet gratiam, idq; hac solum ratione, ac uia. Eadem quoq; ut est summe facilis, benigna, lepidi, accommodans sese omnibus, & ciuibus, & exteris, sic omni studio cauet, ne offendat, ne molesta sit, ne in contentionem incidat, altercationes, iurgia, tantum deniq; in gratiam intenta, et in eorum tum iucunditatem, tum commodam, cum quibus ipsa uersatur, non ita tamen ut refugiat molestiam aliquando subire siue aurium, siue animi, pudenter tamen, ac permodeste dum prosit, dum quod impetrare ipsa nititur, retrahat ab inhonesto, ac parum utili, aut etiam damnofo, maleq; tum dignitati, tum rei domesticæ conducenti. Itaq; & moderanter, & accommodate apud Plautum agit cum domino seruus. Nū quod tu quod te aut genere indignum sit tuo facias, aut inceptas facinus facere Phedrome? num tu pudice cuipiam insidias locas, aut quam pudicam esse oporteat. Itatuum conferto amorem semper si sapias ne id quod amas, populus si sciat, sit probro, semper curato ne sis intestabilis. quod amas ama testibus presentibus. Nemo ire quenquam publici prohibet uia. Quid? quod & Comitatus, & mediocritatis huius materia, & quidam quasi campus, in quo uersentur, eadem ipsa est atq; una, collocationes uidelicet, appellationes, congressiones, sermones, consuetudines, conuersationes, salutationes, uisitantes, consabulationes, conuentionesq; in cenis, in nuptijs, in ludis, in rebus tum iocosis, tum ad uires resouandas, ac repellenda tedia. Sed maluerint fortasse aliqui mediocritatem hanc innominatam iacere. Nos uero nequaquam ij sumus qui cum contentionem, ac rixationem uitium esse censeamus, uelimus hac praesertim in parte contentiosi uideri, atq; alteratores, satisq; fuerit uirtutem hanc ipsam etiam innominatam quæ & qualis sit offendisse.

De Popularitate.

Illud uero praetereundum non est, Popularitatem uocari hanc ipsam mediocritatem quosdam malle, quando Popularitas Comitatem quandam erga populares facilitatemq; praese fert, ut uideatur uirtus esse illorum potius, qui in alto sunt gradu constituti, quiq; aduersum inferiores sese faciles admodum gerant, exhibeantq; affabiles, quam fuisse in augusto principe traditum est. Sed ea fortasse nō minus perspicitur in actionibus, fauore, suffragijs, quam in oratione, ac uerbis, quāquam & Popularitas Comitatem condienda est. Ad hanc popularitas studium habet populi, ac multitudinis, multiq; ob eam Populares dicti, ac fa-

etiosi habiti, ut uideri possit aduersari eidem contrariū erga nobilitate studiū. Quod in Appio Claudio fuit, ut de Mario taceamus, ac Syl-la, contrarijsq; utriusq; studijs. Habet præterea Popularitas applica-tionē illā suā erga populum, popularesq; atq; illorū res tantummodo. At Comitas delectu adhibito eadem quoq; est aduersus externos, atq; alieni generis homines, et natura, et habitu, et ratione ita dictante.

De Humanitate.

Nec desunt qui Humanitatem eam dici malint. Verum nec Humanitas aduersatur contentioni, ac rixarum studio, nec qui humanus est, contentioso, ac rixatori est aduersus, est tamen comis uir etiam perhu-manus. Etsi non pauci humani quidem ipsi sunt, nequaquam tamen co-mes. Nemo tamen comis, quin idem ipse sit humanus. Agit comiter fa-miliaris meus Antonius Galateus, dum (quod ingenium est eius, quicq; etiam habitus) quoscunq; habet obuiam, gratificari is studet, salutan-do perhumane, appellando benigne, congregiando hilariter, iocan-do urbane, arridendo familiariter, offerendo grate operam su-am et facilem, et minime importunam. Quo fit, ut quemadmo-dum maximam in congressu affert iucunditatem, ac delinimentū, sic post digressum, maximum quoq; relinquat sui desiderium, delini-tionemq; animi quandam cum requiete ac uoluptate. Quod suauis præstare sorbillationes consuevere, uti os ac buccam (quod hodie dicunt) suauem relinquunt, satietate omni prorsus repulsa et epularum et cœnæ. Exhibet se quacunq; in actione, ac uitæ genere humanum Io-annes Pardus, quod et philosophiæ studium, quod in eo summū est, exigit, et natura eius exposcit, nihil superbe agit, nihil arroganter. In incessu, in sermone, in consuetudine, æqualem se cunctis exhibet. ægre fert ubi in quempiam agi uiderit insolentius. fert grauate et amicorum, et ciuium aduersos casus, solatur mœrentes, laborantibus qua potest succurrit, adest, opitulatur, operam suam confert. astat ubiq; comes ei mansuetudo, ac facilitas, studium tamen loquendi in gratiā uix ullum, nulla obsequendi, quemadmodum nec contendendi pro-eliuitas. oratio eius suauis, et placida, quæ tamen nullum præ se fe-rat studium ineunde gratiæ, proprijsq; compendij. abstinet autem sic a gratiloquentia, ut maledicentiam prorsus detestetur, ac contentio-nes. Quo circa a Comitatu nō uno modo differt Humanitas. Etenim q; aliorum moueatur damnis, incommotis, captiuitate, orbitate, inopia, exilio, malisq; alijs, humanum hunc dicimus, nequaquam in hoc ta-

men comem. Itaq; aliud est conuiri officium, aliud humani. Inest ta-
men utriq; quaedam quasi communitas uiuendi quacunq; in actione, ac
negotio. siue eam Facilitatem uocare uolumus, siue Tractabilitatē. Nō
desunt tamen, qui, quam Comitatem ipsi uocari non iniuria fortasse di-
cimus. Ciuitatem eam appellari malint, quod uirtus ea sit maxime
honesto ciue digna, ac tametsi aduersum peregrinos, exterosq; ius ex-
tendat suum, tamen ducere potiore a re appellationem uolunt, Quia
ratione qui eam affecti sint, ciuiles & dicantur. Quorum opinioni
minime qdem aduersariemus, si ciuiles ipsi nō minus in actionibus, re-
busq; uersarentur alijs, quae ciuiles & dicuntur, & habentur, quā
in uerbis, congressionibusq; atq; in gratiam cōserendo sermones suos.
Igitur cum & qui, et quales Adulatores sint, atq; Assentatores, abun-
de explicauerimus, qui item Contentiosi, ac Rixatores, medijsq; inter
utrosq; habitus qui sit, et qualis, ostenderimus, ad ueraces trāscamus,
& ad eam uerborum partem, quae aut ueritatis studiosa est unius,
aut contra mendacij, de qua in sequenti libro differemus.

FINIS.